

Flukten fra Heidelberg

Vi hadde streng ordre om ikke å forlate huset. Det sto vakter utenfor med ordre om å skyte. Igjen begynte diskusjonen for og imot flukt. Den ble intens, for vi visste alle at nå *måtte* avgjørelsen falle.

Jeg er født i 1920 og vokste opp i Molde. Der tok jeg artium i 1940, og på ettersommeren forlot jeg en bombe- og brannherjet by for å studere farmasi i Oslo. 30. november 1943 ble jeg arrestert av den tyske okkupasjonsmakten sammen med nesten 700 andre mannlige studenter og sendt til konsentrasjonsleiren Buchenwald utenfor Weimar (1, 2). Jeg tilhørte en gruppe som i juli 1944 ble overført til Alsace i det okkuperte Frankrike, først til St. Andreas og i september til Bitschweiler. Der måtte jeg om kvelden 15. november konstatere at jeg var havnet på en liste over 34 mann som skulle sendes til Heidelberg for å studere ved universitetet der. Tanken på å skulle bli skilt fra hovedgruppen og den tryggheten det innebar, likte jeg meget dårlig.

I Heidelberg ble vi samlet i et hus i utkanten av Altstadt, like under det gamle slottet. Noen uker senere kom to mann fra SS-Hauptamt med ordre om at mannlige studenter måtte ha mindre enn to semestre igjen til avsluttende eksamen for å få fortsette studiene. Det ble en hardhendt utrenskning. Da prosessen var over, var vi bare 11 igjen. Vi visste ikke hvem som hadde trukket det lengste strå – vi som ble igjen eller dem som måtte forlate Heidelberg. Vi skiltes fra våre kamerater på jernbanestasjonen om ettermiddagen 13. desember.

Sent på kvelden 3. mars 1945 kom plutselig 12 av dem som hadde forlatt Heidelberg tilbake, direktesendt fra Buchenwald. Det de fortalte oss, gikk sterkt inn på oss – vi fikk inntrykk av at grev Bernadottes Røde Kors-aksjon, som skulle hente hjem norske og danske fanger, så å si sopte det tyske riket rent for nordmenn og dansker, og at vi var den eneste gruppen som var tilbake. Vi følte oss som en isolert og tallmessig ubetydelig gruppe på 23 mann.

Tanker om flukt

Noen av oss begynte å tumle med tanken på flukt. Vi så med stigende uro på Otto Schanckweiler, den tyske SS-offiseren som vaktet oss, og hans planer. Vår mistro viste seg senere å være velbegrunnet – hans uttrykte plan hadde vært enten å skyte oss eller skjære halsen over på oss. Men Schanckweiler ville neppe kvitte seg med

oss i Heidelberg, mente vi. General Pattons armé nærmet seg byen, og ryktene fortalte at mange høytstående personer der hadde begynt å «vaske sine brune skjorter». Vi antok derfor at henrettelse var lite sannsynlig, og at det lureste for oss var å klore oss fast i Heidelberg. Fronten var så nær at selv en kort utsettelse kunne bety vår redning.

Flukttanken modnet mer og mer, men noen satte seg bestemt imot. Vi ville være fullstendig sjanseløse, mente de. Vi andre mente det ville være like sjanseløst å måtte begi seg i vei «mot Berlin» under kommando av «Svart-Otto», som vi kalte ham. Hans holdning, ikke minst det at han absolutt ville ha oss ut av Heidelberg under egen kommando, selv under de mest håpløse forhold, viste at han ikke hadde godt i sinne. Det var en fastlåst og ulykkelig situasjon for alle. Begge parter så det slik at det gjaldt liv eller død, og at det var den motsatte strategi av ens egen som ville føre til det siste.

For eller imot flukt?

Onsdag 28. mars, dagen før skjærtorsdag, fikk vi beskjed om avmarsj kl 1030. Da kom det telefon fra politipresidiet i byen: Avreisen skulle utsettes til sen ettermiddag eller kveld. En fantastisk redning i siste øyeblikk, mente vi i «fluktgruppen», som så dette som vår siste mulighet.

Utpå ettermiddagen dro Schanckweiler til politiet for å levere «flyttemelding» – «über Nürnberg und weiter nach Berlin». Vi hadde streng ordre om ikke å forlate huset. Det sto vakter utenfor med ordre om å skyte. Igjen begynte diskusjonen for og imot flukt. Den ble intens, for vi visste alle at nå *måtte* avgjørelsen falle. Vi foretok en avstemning. Det var 19 stemmer for flukt, tre mot og én blank. Diskusjonen fortsatte. I en ny avstemning ble resultatet 18 stemmer for og fem mot. Fremdeles altså et klart flertall for flukt. Nei-gruppen satte likevel spørsmålsteget ved vår moralske rett til å tvinge andre ut i handlinger de mente ville føre til den visse død.

På dette tidspunkt grep skjebnen inn: Flyalarm! Før vi fikk sukk for oss, løp en stor del av gruppen til tilfluktsrommet, også de som nettopp hadde hevdet at vi ikke ville komme levende fra det hvis vi flyktet. Men

vi hørte ingen skudd. Ikke kunne vi se noen vakter heller. Alarmen var en glimrende anledning til å flykte, men det ville vært å la de andre i stikken. Selv var jeg så deprimeret over situasjonen og den ørkesløse diskusjonen at jeg ikke gadd gå tilbake i kjelleren engang. En bombe i hodet nå eller en kule i morgen spilte liksom ingen rolle. Etter en stund ble det blåst Vorentwarnung (sluttvarsel) og «rømlingene» kom tilbake. Hva skulle vi gjøre? Schanckweiler ville når som helst komme tilbake. Likevel var det fremdeles noen som strittet imot.

Da var det at medisinstudenten Einar Pedersen, senere sjef for Kreftregisteret, reiste seg og sa høyt og tydelig på sin bergensdialekt: «Nå får dere gjøre som dere vil, karer. Nå går jeg!» Så forsvant han ut døren.

Einars handling hadde en slående virkning: Noen løp øyeblikkelig, andre rasket med seg ekstra klær og litt mat som lå igjen. Selv gjorde jeg det siste og trakk på meg alt jeg kunne få plass til av klær under frakken. Som en av de siste rant jeg ned trappene og ut, krysset Hauptstrasse og smatt inn i de trange smugene (gasse) i området ned mot elven Neckar. Klokken var 1840.

Flukten

Jeg tok peiling på Alte Brücke, men der var det tyske soldater, stålhjelmer og geværer overalt, de forberedte sprengning av broen. Jeg tvang meg til å gå rolig i en bue ned mot Neckarstaden, gaten som går langs elvebredden. Der oppdaget jeg en stor pram som var i ferd med å fylles av folk. Jeg våget ikke løpe, men da båten la fra land, kastet jeg all forsiktighet over bord, ropte og la på sprang. Rorkaren stanset og staket inn til bredden igjen, jeg hoppet om bord og visste at nå var flukten begynt for alvor.

Tre av mine medfanger satt fremst i båten og hilste forsiktig med øynene. Vel i land på nordbredden smatt vi inn i en smal gangvei mellom høye murer bratt oppover mot Philosophenhöhe. Mens dagslyset forsvant løp vi oppover og gikk deretter på småveiene innover i skogen Odenwald.

Vi hadde vanskelig for å finne et trygt skjulested. I månelystet listet vi oss stadig videre på gresset i veikanten for å unngå den knasende veigrusen. Plutselig luktet vi varm diesel og syntes å merke mennesker like foran oss i mørket. Vi mer ante enn så den tyske kontrollposten og gjorde stillferdig helomvending. Etter noen hundre meter tok vi av fra veien og inn i skogen og slo oss ned under noen grantrær med tette grener.

Vi brøt granbar til seng og la oss, slitne og trette. Bare to av oss hadde frakk, så hver av dem fikk gjøre tjeneste som dobbeltdyne. Det ble ikke stort med søvn, for kort tid etter vi hadde lagt oss, begynte en voldsom kano-nade mot stedet vi hadde gjort helomven-ding. Da forsto vi hvor nær vi hadde vært frontlinjen, og at vi nesten hadde spasert rett inn i tyskernes førstelinje.

Etter få timer grydde en gråkald skjær-torsdag. Det regnet, og vi var gjennomvåte og forfrosne. Vår samlede matforsyning besto av noen få våte kjeks, noen sukkerbiter og en flaske med vann, som vi drakk tom den første kvelden. Vi bøyd ned grener og slikket kvistene rene for dugg og regndråper. Det hjalp bare litt. I dalbunnen gikk det en liten bekk, men for å nå den, måtte vi igjennom et åpent terreng. I fullt måneskinn snek to av oss ned og fylte vannflasken for de to andre og drakk av bekken så mye det var mulig å få ned. Likevel var tørsten plagsom.

Dagene og nettene sneglet seg av sted. Det regnet ofte om dagen, mens nettene var klare og kalde. Vi tørstet, frøs og sultet – i den rekkefølgen. Føttene var iskalde, smertefulle og opphovnet. Alt var vått, også «frakkedyne». Tredje påskedag bestemte jeg meg for å dra ned til landsbyen Ziegelhausen for å undersøke situasjonen. Min «dynekamerat» slo følge. Etter en stund kom vi over en haug med tyske militæref-fekter, stålhjelmer, jakker osv. Da vi kom ut

på de åpne høydene ovenfor Ziegelhausen, så vi kolonne på kolonne med amerikanske lastebiler og motorsykler, det lot aldri til å ta slutt. *Vi hadde greid det!* Vi jublet ikke, for fangenskapet hadde plantet forsiktig-heten i oss. Vi vekslet bare blikk. Men i blikket lå alt det vi følte. Vi skiltes der på bakketoppen. Kameraten ville til Heidel-berg med én gang, jeg måtte dra tilbake for å varsle de to som lå igjen.

Føttene smertet, og jeg var utmattet og redd for å måtte gi opp. Det tok meg nær tre timer å finne tilbake til skjulestedet. Jeg ropte flere ganger, for jeg mente å ha funnet det rette området, men fikk ikke noe svar. Da gikk jeg inn i skogen for å lete og gikk rett på to vettskremte karer. «Hvorfor svarer dere ikke?!» Nei, de trodde jeg var blitt tatt til fange og blitt tvunget å rope for å lokke dem ut av gjemmestedet. Etter litt vann og hvile begynte marsjen tilbake til Heidelberg.

Tilbake i Heidelberg

Vi tok oss ned til Ziegelhausen. Broen var sprengt, men vi fant en båt ved elvebredden. Deretter trasket vi i en strøm av amerikanske militærbiler mot Altstadt Heidelberg. Her var de samlet hele gjengen og feiret at vi alle hadde livet i behold. Nå var hele gruppen på 23 mann igjen sammen. Ingen var skutt, ingen var såret eller tatt til fange.

I april bestemte amerikanerne at Kur-Pfälzische Museum skulle benyttes av det

amerikanske Røde Kors som et senter for avkobling og underholdning for dem som hadde permisjon fra fronttjenesten. De fleste av oss fikk jobb der, med ameri-kanske uniformer og norske flagg på ermet. Selv ble jeg satt til å ta meg av biblioteket. 18. mai ble vi endelig «oppdaget» av en norsk kaptein, Helmer Bonnevie, som var utsendt av den norske regjering for å finne eventuelle gjenværende norske fanger i Tyskland. Avreisen til en leir utenfor Darmstadt ble fastsatt til onsdag morgen 23. mai. Hele Røde Kors-staben var samlet utenfor da vi skulle reise. Vi sang «Sjung om studentens lyckliga da'r» da bilene startet opp. Slik endte vårt opphold i universitetsbyen Heidelberg.

Hans B. Nustad
Sarpsborg

Artikkelen bygger på et foredrag i Den norske Buchenwaldforening 17.11. 2007.

Litteratur

1. Kvamme E. Norske medisinstudenter i tysk fangenskap. Tidsskr Nor Lægeforen 2005; 125: 3503–4.
2. Leren P. Norsk student i tysk fangenskap. Tidsskr Nor Lægeforen 2006; 126: 1097–9.

Manuskriptet ble mottatt 15.1. 2008 og godkjent 24.1. 2008. Medisinsk redaktør Petter Gjersvik.